

AKÍ SME BOLI A AKÍ SME CHCELI BYŤ

[Dodatočne k nedožitej šesťdesiatke Andreja Hlávka]

JURAJ BOBER, Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Mal iba necelých päťdesiat rokov, keď srdce slovenského filozofa Andreja Hlávka raz prevždy vypovedalo poslušnosť. Čo je však ľahšie pre autora týchto spomienok: rozjímať nad nedožitou šesťdesiatkou [26. 10. 1928] alebo nad desiatym výročím skonu [31. 7. 1980]? Klásť otázky sme sa učili od starých gréckych filozofov, ale nielen od nich. Otázku, ktorú som položil, položil som predovšetkým sebe samému, a preto predovšetkým sám sebe by som mal na ňu odpovedať — rovnako, ako to robieval aj Andrej Hlávka: najmä v sebe hľadal odpovede na otázky a otázniky, ktoré nastoloval dlho „utajovaný“ totalitný systém, utajovaný v tom zmysle, že čím viac utajoval, tým častejšie jeho prejavy boli krutejšie. Andrej Hlávka hľadal odpovede a čím viac hľadal, tým chodil zamyslenejší a uzavretejší. Kto ho nepoznal, nevie, ale tí najbližší, ktorí sa s ním stretávali takmer denne, cítili, ako sa priam bolestne predieral k poznaniu deformácií stalinského obdobia, ktoré mnohých tak neúprosne zasiahlo.

Takže odpoveď na nastolenú otázku som vlastne už našiel: ľahšie je dodatočne rozjímať nad nedožitou šesťdesiatkou Andreja Hlávka a nad problémami, ktoré ho trápili, ako písať nekrológ na pokračovanie so slzami v očiach. Keď už pre nič iné, tak aspoň pre hrejivý pocit, že teraz už môžem; pred necelými dvomi rokmi by predĺžené páky totalitného systému nedovolili o Andrejovi Hlávke zverejniť ani riadok. A znovu otázka: prečo sa od istého času nemohlo o ňom napísať ani slovo? A dokonca ani v časopise, v ktorom dlhé roky publikoval svoje úvahy, ba dokonca bol aj členom jeho redakčnej rady! O to viac mu právom patria tieto spomienky.

Osud každého filozofa v totalitnom systéme je vo svojej podstate viac či menej tragický, či je Sokratom alebo filozofom, núteným prisluhovať štátnej ideológii. Keby som nebol dlhoročným priateľom Andreja Hlávka, takmer by som mu závidel. Veď kto by sa nechcel narodiť v Paríži, kto by nechcel mať rodičov, ktorí pôsobili v revolučnom hnutí vo Francúzsku, kto by nechcel mať otca interbrigadistu v Španielsku? Rok po narodení ho síce rodičia poslali na Slovensko k starým rodičom, ale oblúk, ktorý prekonal — od Paríža počnúc, cez robotníka až po absolventa filozofickej fakulty Lomonosovovej univerzity v Moskve a vedeckého pracovníka Filozofického ústavu SAV —, je takmer príbeh románového hrdinu. Je však do istej miery aj determinujúci.

Neprináleží mi hodnotiť tvorbu Andreja Hlávka, to ponechávam dejinárom slovenskej filozofie. V skratke však aspoň okruhy filozofických problémov, ktoré ho zaujali, i tie, ktoré mu vnucovali — lebo aj také boli.

Na začiatku vedeckej činnosti ho zaujal problém vzťahu kategórií abstraktného a konkrétneho, ktorému venoval tri na seba nadväzujúce štúdiá. Podnietený E. V. Iljenkovom, ktorý na tento problém narazil pri štúdiu Heglovej *Logiky* a Marxovho *Kapitálu*, objavuje ďalšie roviny a aspekty problému vďa-

ka tomu, že spája a využíva podnety, ktoré vzišli z rozlíšenia vývojových štádií logiky — klasifikačnej, funkčiónálnej a kauzálnej.

Druhý okruh problémov, ktorý zaujal Andreja Hlávka, súvisí s formovaním témy dizertácie *Práca a človek*. K obidvom rovinám vzťahu práce a človeka — k objektívnemu antropologickému významu práce aj k subjektívnemu vzťahu človeka k vlastnej konkrétnej práci — napísal niekoľko úvah. Včlenil sa tak do rámca problémov filozofickej antropológie a etiky, pričom sa usiloval o prekonanie úzko moralizátorského postoja mnohých publicistov, ako aj tiež-filozofov k „socialistickému“ vzťahu človeka k práci.

Problémy podstaty človeka a najmä pokusy vyčleniť v bytí človeka jeho základné štrukturálne charakteristiky zaujali Andreja Hlávka azda najviac. Vychádzajúc z analýz najmä Marxových *Ekonomicko-filozofických rukopisov*, snaží sa pochopiť otázku, od čoho a v čom sa človek vlastne odcudzuje sebe a v čom sa dehumanizuje a depersonalizuje v civilizačnom procese. V tejto analýze sa sústreďuje na Marxovo štrukturálno-vývojové chápanie podstaty človeka, čím sa pokúša prekonať zaužívaný deformovaný pohľad na človeka v podobe homo economicus, poprípade ako na príslušníka určitej triedy, resp. iba ako spoločenského tvora, t.j. pohľad, ktorý anuloval ďalšie podstatné momenty bytia človeka.

Štvrtý okruh problémov, ktorým sa Andrej Hlávka venoval, bolo odcudzenie, vzťah ľudskej tvorby a jej odcudzenia, odcudzená práca, zdroje ekonomického i politického odcudzenia, odcudzenie za socializmu, ktoré oficiálna ideológia totalitného systému absolútne odmietala. Do tejto oblasti patria aj filozofické problémy vedecko-technickej revolúcie, do čoho konsolidujúca sa štátna ideológia po roku 1968 Andrej Hlávka priamo vnútila. Napriek všetkému aj tu sa usilovali upozorniť na záporné stránky a vnútorné tendencie vedecko-technickej revolúcie a na možnosti nových foriem odcudzenia a odcudzených medziľudských vzťahov.

Ďalší okruh filozofických záujmov Andreja Hlávka sa formoval na základe postupného poznávania politickej reality, ktorá nielenže zanedbala osobnostný moment človeka, ale ho aj prakticky potrela. Úsilie Andreja Hlávka objasniť filogenetický a ontogenetický vývoj človeka, príčiny a momenty procesu vyčlenenia sa jednotlivca ako originálneho a samostatného — ako osobnosti zo spoločenstva, v ktorom žije ako jeden z mnohých jemu rovných, snaha nájsť princípy, ktoré robia z človeka osobnosť, sa, pochopiteľne, v totalitnom režime nesträtávalo s prílišným porozumením. Ale jestvujúca spoločenská realita tlačí Andreja Hlávka ešte ďalej: zaoberá sa problémami ľahostajnosti, slobody, tvorby, aktivity i viny, hriechu i zločinu a najmä zodpovednosti človeka, jednak vo všeobecnej filozoficko-antropologickej rovine, jednak vo vzťahu k spoločenskej realite pred januárom 1968, po januári i po auguste 1968.

Z istého nadhľadu nie je rozhodujúce, či Andrej Hlávka bol, či nebol bezprostredne postihnutý po roku 1968. Pravda je však taká, že ťažko, preťažko poznával vynútené odchody svojich najbližších spolupracovníkov z Filozofického ústavu SAV — dotýkalo sa ho to priam bytostne, tým viac, že bol s nimi spätý spoločnými cieľmi a ideálmi obroditi vtedajšiu spoločnosť. Azda aj preto, a najmä v súlade s vlastnou ľudskosťou dovolil pod svojim menom napísať niečo niekomu inému, ktorý to nemal dovolené. A to mu bývalý, totalitný systém neodpustil: ajhľa, a opäť revolúcia požíera svoje dieťa! Vyradili ho z radov filozofov ešte skôr ako sám život. Kto pochopí, ako musel vnútorne trpieť odcho-

vanec robotníckej triedy, ktorého odrazu zavrhnú? A možno to má aj vzájomnú súvislosť. Srdce, ktoré bolo spočiatku zaniietené, neznieslo krutú nádielku — mal vtedy iba necelých päťdesiatdva rokov.

Na záver sa mi ešte vnucujú tri slová, s ktorými by určite súhlasil aj Andrej Hlávek: neprosme dejiny o zhovievavosť.

PÄŤDESIAT ROKOV OD ZALOŽENIA FILOZOFICKÉHO ZBORNÍKA

[Príspevok k dejinám slovenskej kultúry]

ŠTEFAN POLAKOVIČ, Buenos Aires

Myšlienkou založiť slovenský filozofický časopis som sa zapodieval už za svojich štúdií v zahraničí, keď som bol pri založení *Bollettino Filosofico*, časopisu Filozofickej fakulty Lateránskej univerzity a v jeho redakcii som spolupracoval s Prof. Reverbenim. V onom časopise sa objavili niektoré moje štúdie a v jeho *Knižnici* vyšla ako jej prvé číslo moja kniha *Il problema del destino* (1939).

Po návrate na Slovensko Matica slovenská vydala moje filozofické eseje *K základom slovenského štátu* (1939). Pri svojich návštevách v Martine rozviedol som svoje myšlienky o potrebe slovenského filozofického časopisu dr. Mečiarovi, ktorý ma predstavil bačkovi J. Škultétymu. Škultétymu sa myšlienka časopisu páčila, čiže dostal som pre ňu požehnanie patriarchu slovenskej kultúry. Nevieam, ako sa pozerajú na Jozefa Škultétého dnešné slovenské pokolenia, ale súdiac podľa toho, že veľa nevedia o Ľudovítovi Štúrovi, aj postava Škultétého musí byť zatlačená do ďalekej národnej hmly. Pre nás, vtedy mladých, Škultéty bol patriarchálnou postavou a tak bol aj ctený.

Správca Matice slovenskej J. C. Hronský nebol proti myšlienke časopisu, ale ako opatrný správca finančných fondov Matice mal určité pochybnosti, či časopis bude mať dosť odberateľov. Navrhol mi, že ak zoženiem financie na vydanie prvého čísla, časopis výjde na skúšku. Koncom r. 1939 stal sa predsedom vlády dr. V. Tuka a myslel som si, že ako bývalý univerzitný profesor bude mať porozumenie pre myšlienku Filozofického zborníka. I keď som neskôr nesúhlasil s ním pre jeho politiku, musím vydať svedectvo, že dr. Tuka dal mi bez váhania k dispozícii sumu, potrebnú na vydanie prvého čísla. Dobré som urobil, že som sa neobrátil na ministerstvo školstva.

Keď už som mal istotu, že časopis bude vychádzať, začal som sa obzerat po spolupracovníkoch. Nakoľko som bol v písomnom styku s Mauriceom Blondelom, požiadal som ho o príspevok do prvého čísla slovenskej filozofickej revue. Napriek tomu, že vojna začala 1. septembra 1939, dostal som jeho príspevok načas, bol uverejnený ako prvý. Ktokoľvek na svete bude robiť bibliografiu Blondelovej filozofickej spisby, bude sa musieť potknúť o *Filozofický zborník*, a tak náš prvý filozofický časopis bude sa navždy spomínať v cudzojazyčných dielach blondelovskej filozofie. Prvé číslo *Filozofického zborníka* vyšlo niekedy v marci r. 1940 (nemám poruke ani jedno číslo a musím sa spoliehať len na svoju pamäť). Zborník začal vychádzať ako štvrtročník